

ANGYAL JÁNOS
**Az Elérhetetlen föld sorsa
 és fogadtatása**

A múlt évi „arccal a fiatal irodalom felé” kampány – mint ez lenni szokott – lassan elszenderült, az új irodalom eredményei pedig művekben, kötetekben kezdtek beérni. A kampány elvi tisztázódást és gyakorlati eredményt nem sokat hozott. Nyugodtabb idő szükséges az objektív felméréshez, reális értékrend kialakításához, az irodalmi gyakorlatnak az eredményekhez való igazodásához. Úgy vélem, eljött ennek az ideje. Ehhez a feladathoz adalékként érdekes lehet a jellegzetes arcú *Elérhetetlen föld* című antológia több mint hároméves hányatott sorsának és fogadtatásának elemzése. Értéktételre nem vállalkozom, elfogult vagyok ugyanis: kezdettől fogva belülről kísértem végig az antológia munkálatait.

Előljáróban le kell szögezmem: az *Elérhetetlen föld* nem képvisel egységes költői iskolát, irányzatot. Nem valamilyen új izmus meghirdetése, esetleg régi iskola egységes elfogadása hívta életre a Kilencek csoportosulását. Az antológiában ne keressünk egy többé-kevésbé kidolgozott vers-modellt vagy azonos poétikát. Azonos alapokról beszélhetünk csak: ez a magyar költészet folytonosságának tudata, hagyományaink tisztelete. Ebben a közös talajban gyökerezve a kilenc költő egyéniségének és mondandójának megfelelő saját költői módszerét keresi a magyar irodalom újabb eredményeinek vagy akár más irányzatok (például a beat vagy a konkrét költészet) eszközeinek az asszimilálásával is.

Torzítanak a képen azok az ítéletek, amelyek a kilenceket egységesen valamiféle újnépies irány folytatóiként üdvözlik, vagy netán rosszindulatúban „nép-nemzetihonfibus” csoportosulásnak nevezik.

Az *Elérhetetlen föld* esetében teljesen egységes ideológiai koncepcióról nem beszélhetünk. Elégedjünk meg annyival: világnézetük etikai alapjai azonosak, a hasonló költői-erkölcsi tartás rokonítja őket egymással. A társadalmi cselekvés lehetőségének tekintik a költészetet, ítélni akarnak a költészet felelősségével és eszközeivel, és vállalni a megítéltetést – saját lelkiismeretük szerint. Elkötelezték magukat tehát egyfajta költészet és költői magatartás iránt: a cselekvő, közéleti érdeklődésű és érdekű irodalomhoz, megvalósítási törekvésük azonban más és más – az irodalmi teremtés egyszerűségéből következően. Ha mint csoportról beszélünk tehát, költői és embereszményüket ajánlatos

tágabb megközelítéssel fogalmazni; véleményem szerint ez a marxi szabadságfogalomból vezethető le: szabadok akarnak lenni valamire és nem valamitől.

Az antológia vajúdása

Az etikai-költői tartás volt a legjelentősebb tényező a csoportosulás kialakításában. Az antológia terve még a *Tiszta Szívvel* című egyetemi folyóirat körül megszületett, nem véletlen azonban, hogy csak az antológiában szereplő kilenc költő tartott ki végleg a közös bemutatkozás mellett, hogy ők kilencen tudták vállalni egymást. Egyesek a már elért költői rangjukat féltették az „önképző-körörsdi” formától, mások reménytelennek ítélve a vállalkozást, az egyéni érvényesülést célravezetőbbnek látták.

Az „önképzőkörörsdi” végül is az antológia hasznára vált. 1966 őszén a hetenkénti találkozókön mindenki elolvasta a sorra kerülő költő verseit, és szavazott. Ez lényegében tízszeres lektori szűrést eredményezett, olyan szelektálást azonban, amely egymás törekvéseinek pontos ismeretén alapult. Előzetes szempont nem volt az antológia válogatásánál, arra törekedtünk, hogy mindenki a legjobb és legjellemzőbb verseivel szerepeljen. A szerkesztés alapelve az volt, hogy az egyes válogatások kontrasztba helyezésével a költői portrék élesebben rajzolódjanak ki, az azonosságokon túl a költői egyéniségek érvényesüljenek.

Az antológia fél év alatt megszerkesztve, legépelve elkészült, gondozását azonban egyik irodalmi kiadó sem vállalta. Nagy László, Váci Mihály, Juhász Ferenc és Kormos István tanácsait megfogadva újrakeresztettük a kötetet, az ő egyértelmű és egybehangzó lektori ajánlásuk azonban nem volt elegendő a magánkiadási engedély megszerzéséhez. Hosszú huza-vona után végül Darvas Józsefnek, az Írószövetség elnökének közbenjárására az Írószövetség KISZ-szervezete vállalta a gazda szerepét.

A sok segítő szándék mellett kezdettől találtak a Kilencek gyanakvással és lekicsinyléssel is fiatalok és nem fiatalok részéről egyaránt. Egyesek eleve gyanús szemmel figyelnek minden csoportosulást és műhelyteremtő kezdeményezést, s a legjobb esetben is klikkezést gyanítanak mögötte. Ez a bizalmatlanság éppen a cselekvő, közéleti érdeklődésű költőket sújtja elsősorban. Az irodalmi gyakorlat bizonyos szintjein mutatkozó ilyen felfogás alapja az az elmélet által rég meghaladott álláspont, amely a szocialista irodalom egységét a meglévő ellentmondások eltussolásával kívánja megteremteni.

A kilencek sohasem vindikálták maguknak a jogot, hogy egyedül ők képviseljék a fiatal irodalmat, távol áll tőlük az a felfogás, hogy költői értéket csak az ő koncepciójuk alapján lehet teremteni. Meggyőződésük, hogy a vélemények differenciálódása, az egymástól elütő pólusok kirajzolódása a feltétele az egészséges irodalmi fejlődésnek. Oláh János írja egy meg nem jelent előszóban: „Irodalmunk fejlődését ellentétes törekvések mozgatják. Ezek közül az ellentétek közül akartunk mi fölmutatni egyet, összetartozásunkat, másoktól való különbözőségünket.”

Az antológia visszhangja

Czine Mihály köszöntötte elsőként az antológiát a rádióban elmondott és a Népszavában megjelent cikkében (*Elérhetetlen föld*, Népszava, 1970. jan. 10.). A kilencek egyik jellemző, közös tulajdonságát emelte ki elsősorban, a magyar költészet hagyományainak tudatos vállalását: a társadalmi és nemzeti lét, a magyarság és az emberiség kérdéseinek egységben látását. *Szabolcsi Miklós (Tűnődés új költőkről*, Új írás, 1970. 3.) az új költészet általános tendenciáit elemzi a közel egyidőben megjelent két antológia, a *Költők egymást közt* és az *Elérhetetlen föld* kapcsán. A jellegzetes költői magatartásformák, a költői irányzatok, iskolák s az emberkép alapján vonja le esztétikai következtetéseit, s felrajzolja az egyéni arcéleket.

A leghatározottabb bírálatot az *Elérhetetlen föld* költőiről saját költői koncepciója, esztétikai rendszere alapján Horgas Béla írta (*Irodalom és lehetőség*, Valóság, 1970. 3.). Rózsa Endre nyilatkozatából kiindulva („Az a nehéz, hogy olyasvalamit szeretnék verseimmel megoldani, ami nem elsősorban a költészet feladata”) az egész antológiát a publicisztika körébe utalja: „az értékek és hibák csak részben tartoznak az esztétikához”. A kötet homogenitását emeli ki, a különbözőséget elhanyagolja, amely pl. Molnár Imre és Utassy József vagy Kiss Benedek és Oláh János költészete között nyilvánvalóan megfigyelhető, így sommás esztétikai ítélete egy körülhatárolt, ezoterikus, elvont igényű költői koncepció előítéletének tűnik egy másfajta, közéleti igényű költői koncepcióval szemben, mert nem elemez, és nem differenciál. „Kritikának elvont, versnek felületes; absztrakt, de nem úgy és olyan mértékben, olyan művészi mélységben, hogy gondolati-filozófiai erejével hasson” – írja az egész antológiára vonatkoztatva. Ítéletére nyilván található példa a kötetben, de a kétfajta költői koncepció között a polémia egészséges folytatása a továbbiakban a művek alaposabb elemzésével, másrészt művekkel történhet.

Almási Miklós (*Keresem a költőt*. Kritika, 1970. 2.) a költői magatartás és koncepció után nyomozva Horgaséhoz hasonló eredményre jut. A „társadalomkritikai attitűd magvatlanságáról”, „gondolati erőter hiányáról”, „ideológiai dezorientációról” ír, s ezzel magyarázza, hogy a kötet „negativitása nem érik át gondolt, cselekvőképessé vagy cselekvésre indító társadalomkritikává”. Érinti ezt a problematikát *Könczöl Csaba* is a Kritika következő számában: „Pontos választ adni a kötet költői nem tudnak – ez »nem elsősorban a költészet feladata«. A bennük feszülő cselekvésvágy is tárgyát keresi még, – de lefojtottságuknak, a kiüttlanság érzésének, az erőiket szétmorzsoló ellentmondásoknak nevet adni valamennyien megpróbálnak.”

Almási Miklós szándéka tiszteletre méltó, a társadalmi lelkiismeret alapján felelősnek tekinti magát a költők következő lépéseiért: „Nem is elsősorban intóinkkal, hanem orientációt nyújtani képes gondolati-társadalmi példánkkal, de társadalmi gyakorlatunkkal is, s hadd írjam le: cselekvő lehetőséget teremtő gesztusunkkal, a »beleszólást« lehetővé tevő segítségünkkel.” És az is a helyzet paradoxonából következik, hogy épp azokat marasztalja el, akik leginkább megpróbálták „társadalomkritikai attitűdjüket” versbe foglalni és tisztázni, – tévedések kockázatával is. Elvégre az téved, aki cselekszik, aki téved, az pedig vállalja a tévedésért járó bírálatot is. Almási Miklós ítélete azért kérdőjelezhető meg, mert figyelmen kívül hagyja a társadalomtudományi és költői tudatforma sajátosságait, és túl ezen: meg sem kísérel elemzéssel felderíteni az egyes költők konkrét ideológiai tévedéseit, koncepciójának torzulását, csak általánosságban ítél. A költői módszerre, fogyatékoságokra vonatkozó bírálata sem elemzőbb és differenciáltabb, inkább csak kinyilatkoztatás: „néhány élmény, sokk, emlék, hangulat valóságselemeiből közvetlenül akarnak általánosítani – jóllehet az általánosításhoz sem költői eszközeik, sem gondolati muníciójuk nem elegendő.” Hadd idézzek egy ellenvéleményt *Kiss Dénes* szubjektív vallomásából: „Erő van bennük és hit. Teljesebb, mint a mi nemzedékünkben volt, mert több benne a szükséges kételkedés, szavuknak aranyfedezete van,” (*Levél az Elérhetetlen földről*. Jelenkor, 1970. 4.)

Kenyeres Zoltán (Új költészet elé? Népszabadság, 1970. I. 11.) és *Ilia Mihály (Új költők sorakoznak*. Tiszatáj, 1970. 4.) célravezetőbb módszerrel közelednek az antológiához. A költőegyéniségek számbavételét tekintik elsősorban feladatuknak, s a költői teljesítmények ismeretének birtokában kísérik meg földeríteni az érintkezési pontokat, közös szimptomákat. Kenyeres Zoltán a két antológiából (*Költők egymást közt* és

Elérhetetlen föld) kirajzolódó nyugtalanság, lázongás, rossz közérzet társadalmi okait kutatja, s a társadalmi fejlődés paradoxonjából vezeti le: „a szocialista hatalom megszilárdulása után bekövetkezett változás a nyugalom volt.” A hamis tudatból eredő ideológiai bizonytalanság mellett a teremtő nyugtalanságot is észreveszi azoknak a költőknek a törekvésében, akik a költői cselekvés lehetőségeit keresik a megváltozott környezetben. „Ezek a költők szolgálatra jelentkeznek, szót kérnek a társadalom harcában” – írja.

Ilia Mihály a Kilencek „folytonosságot hangoztató, közéleti szenvedélyt sugalló tulajdonságuk” irodalmi és társadalmi gyökereinek föltérképezését végzi el. S anélkül, hogy Horgással vitatkozna, a költői teljesítmények alapján ellenkező következtetésre jut: „A kilencek jelentkezése sem egyszerűen egy antológia megjelenése. Olyan költői magatartásforma megújításának kísérlete is, amelyet az utóbbi időben sokan nem tartottak már korszerűnek, eléggé »költőinek«. A közéletének gondjai szövődnek be legjobbjaiknak verseibe, s ez nem csupán a költőösök utánzása, hanem tehetséggel párosuló szenvedély, mely a készen kapottnak hitt haza újabb birtokbavételévé tágul mindannyiuk részére elkerülhetetlen föladatként.”

Az *Elérhetetlen föld* ilyen megközelítésével találkozunk több más cikkben is. Halász Géza Ferenc (*Pályakezdő költőink*. Forrás, Kecskemét, 1970. 2.) társadalmunk demokratizálódási igényével veti össze a kilencek törekvéseit. Görömbei András (*Elérhetetlen föld*. Alföld, 1970. 3.) az antológia legjellemzőbb vonását az erős szociológiai és történelmi érdeklődésben, költői értékeit az értelem és érzelem, a hagyományos és modern szintézisében, formai és eszmei törekvések egységében látja.

„Csak ez a vers találja meg, akit keres!” – Győri László költői kívánsága teljesült. Az *Elérhetetlen föld* napok, hetek alatt elfogyott a könyvesboltokból. De a vers, a versek igazibb értelemben is eljutottak az olvasókhöz. Felolvasó-estek sora bizonyítja, hogy eleven társadalmi igény van a köz gondjait és az egyéni lét eszméléseit egységbe fogó irodalomra. A tágabb irodalmi közvélemény sokkal hamarabb és kevesebb fenntartással fogadta, és elfogadta a Kilencek költészetét, mint a közvéleményt meghatározó fórumok. A népből jövő új értelmiség gondjaiban, vívódásaiban a magáéra ismert.

Mozgó Világ, 1971/1.

